

וה' פקד את שרה

וה' פקד את שרה פאָר אָמַר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה פֶּאֶרְשׁ דָּבָר: (בראשית כא א).

תוספתא מגילה פרק ג הלכה ו – קריאת התורה בראש השנה

בראש שנה "דבר אל בני ישראל בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון" ויש אומרים: "וה' פקד את שרה".¹

מסכת מגילה דף לא עמוד א - במעבר לשני ימים של ראש השנה

בראש השנה "בחדש השביעי" (במדבר פרק כט) ומפטירין "הבן יקיר לי אפרים" (ירמיהו לא ב-כ). ויש אומרים "וה' פקד את שרה" (בראשית פרק כא) ומפטירין בחנה (שמואל א א).² והאידינא דאיכא תרי יומי, יומא קמא - כיש אומרים,³ למחר: "והאלהים נסה את אברהם" (בראשית פרק כב) ומפטירין "הבן יקיר" (ירמיהו לא).⁴

מסכת ראש השנה דף יא עמוד א – נפקדו אמהות האומה

בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה.⁵ מנלן? אמר רבי אלעזר: אתיא "פקידה" "פקידה", אתיא "זכירה" "זכירה": כתיב ברחל: "ויזכר אלהים את רחל" (בראשית ל כב) וכתוב בחנה: "ויזכרה ה' " (שמואל א א), ואתיא "זכירה" "זכירה" מראש השנה, דכתיב: "שבתון זכרון תרועה" (ויקרא כג כד). "פקידה" "פקידה" - כתיב בחנה: "כי פקד ה' את חנה" (שמואל א ב כא), וכתוב בשרה: "וה' פקד את שרה" (בראשית כא א).⁶

¹ וכך גם בירושלמי מגילה פרק ג הלכה ו: "ובראש השנה ובחדש השביעי. אית תניי תני ויי' פקד את שרה". שתי שיטות היו לגבי קריאת התורה בארץ ישראל בראש השנה: "בחדש השביעי" בפרשת המועדות בספר במדבר פרשת פנחס (שאנו קוראים היום למפטיר), או פרק כא מספר בראשית: "וה' פקד את שרה כאשר אמר", כפי שאנו נוהגים היום. מה יש בפרשה זו שמתאים לראש השנה?

² עד כאן לשון התוספתא לעיל שמציעה כאמור שתי שיטות לקריאת התורה בראש השנה. הגמרא דנה בפער שבין תוספתא זו והמשנה במסכת מגילה פרק ג שקובעת שיטה אחת בלבד: "בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים, בעצרת שבעה שבועות, בראש השנה בחדש השביעי באחד לחדש, ביום הכפורים אחרי מות וכו'". גמרא בבבלי זו יכולה לאחוז בשתי השיטות ולחלקן בין שני הימים של ראש השנה שנוהגים בחוץ לארץ, כפי שהגמרא ממשיכה: "והאידינא דאיכא תרי יומי". מה שאין כן התוספתא והירושלמי לעיל שדנים במנהג ארץ ישראל. אבל האם לא נהגו שני ימים ראש השנה גם בארץ ישראל (ואז יכלו להציע את פשרת הקריאה בתורה גם בארץ)? ראו ירושלמי במקום אחר ששני ימים ראש השנה נוהגים בארץ ישראל מקדמת דנא: "מודין חכמים לרבי יודה בשני ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים" (עירובין פרק ג הלכה ט). אך זהו נושא סבוך ונכבד שבע"ה נזכה לדון בו בפעם אחרת. ראו "המועדים בהלכה" לרב ש. ז. זיין.

³ היינו "וה' פקד את שרה", ביום הראשון.

⁴ הגמרא הבבלי דוחקת לחלוטין את שיטת ארץ ישראל של הקריאה "בחדש השביעי". אם כבר יש לנו שני ימים, נקרא ביום הראשון את בראשית פרק כא: "וה' פקד את שרה", וביום השני נמשיך במקום בו פסקנו ונקרא את הפרק הסמוך, בראשית פרק כב – פרשת העקידה שהיא ודאי מוטיב חשוב ומרכזי בתפילת היום. ומה עם "בחדש השביעי"? יתכבד בו המפטיר. מקור חיבור העקידה לראש השנה הוא נושא נכבד שיש לעיין בו, ראו למשל ויקרא רבה כט כה (גם תנחומא וירא כג, אך הוא מדרש מאוחר) ויש לדון אם בעקבות חיבור זה (והמנהג שראש השנה יומיים בכל מקום) הועדפה הקריאה בבראשית פרק כא: "וה' פקד את שרה" ונמשכה ביום השני של ראש השנה לפרק כב' פרשת העקידה שכבר הפכה להיות "מענייני היום"; או שמא ההפך, תחילה התקבלה הקריאה בבראשית פרק כא: "וה' פקד את שרה" בשל מוטיב הפקידה, כמודגש במקור הבא, והקשר הכללי לאבות, ומשעה שפשט המנהג שראש השנה הוא יומיים, נמשכה הקריאה ביום השני לפרק כב וכך נקשר סופית מוטיב העקידה עם ראש השנה. בין כך ובין כך, נקשר "כי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱרַר בְּאֶרֶץ הַשָּׁמַיִם" של ישמעאל עם: "אֶל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱרַר וְאֶל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה" של יצחק – שניהם בני אברהם ראש למאמינים, והוא מנפלאות סידור תפילותינו.

⁵ גמרא זו מובאת בהמשך לברייתא המציגה את מחלוקת התנאים ר' אליעזר בן הורקנוס ור' יהושע בן חנניה האם העולם נברא (ראש השנה הקוסמולוגי) בניסן או בתשרי: "תניא, רבי אליעזר אומר: בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו אבות, בתשרי מתו אבות, בפסח נולד יצחק, בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה ... בניסן נגאלו, בתשרי עתידין ליגאל. רבי יהושע אומר: בניסן נברא העולם, בניסן נולדו אבות, בניסן מתו אבות, בפסח נולד יצחק, בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה ... בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל". כידוע נפסקה הלכה כר' אליעזר (הוא זה שחלק על כל החכמים בפרשת תנורו של עכנאי והרעיש עולמות) וראש השנה הוא באחד בתשרי. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו **יום הרת עולם**. עכ"פ, שניהם מסכימים שבתשרי, בראש השנה שלנו, נפקדו האמהות: שרה, רחל וחנה. ואם כך, יצחק אבינו היה זיביצער (זיבאלה) שהרי נולד בניסן!

⁶ החוליה המקשרת היא חנה. אצל חנה נאמר גם "זכירה" וגם "פקידה" שהיא, כך נראה לומר, לשון חזקה יותר: "פקד פקדתי אתכם", "ומה תעשו ליום פקודה", "פקדת ארץ ותשוקקה" ועוד, פסוקים שחלקם נראה להלן. אלא שחנה ורחל אינן זקוקות לכל הדרשה הארוכה הזאת והן מתקשרות ישירות עם א' בתשרי דרך "זכירה": "ויזכור אלהים את רחל" – "ויזכרה ה'" (חנה) – "יום זכרון תרועה". שרה לעומת זאת, צריכה לחנה. הקשר של שרה, בה נאמר רק לשון "פקידה", לראש השנה, עובר דרך חנה, בה נאמר הן פקידה והן זכירה. כאילו הפטרה בשמואל א א גורמת לקריאה בבראשית פרק כא שתבוא. הסיבה לקריאת "וה' פקד את שרה" בראש השנה היא המסורת שבראש השנה נפקדה שרה (כמו רחל וחנה), אבל אין ספק שקביעה זו מחוזקת בפרשת העקידה מחד גיסא ומהפסרת חנה מאידך גיסא. מרכזיותה של חנה בתפילת ראש השנה, גולשת הרבה מעבר להפטרה, אל תפילת תשע, היא תפילת מוסף בה יש תשע ברכות, שמקורה בתפילת חנה: "הני תשע דראש השנה כנגד מי? אמר רבי יצחק דמן קרטיגנין: כנגד

מסכת ראש השנה דף לב עמוד ב – פקדון שרה לא נכלל בפסוקי הזכרונות

אין מזכירין זכרון של יחיד ואפילו לטובה, כגון: "זכרני ה' ברצון עמך" (תהלים קו ד), וכגון: "זכרה לי אלהי לטובה" (נחמיה ה יט). פקדונות הרי הן כזכרונות, כגון: "וה' פקד את שרה" (בראשית כא א), וכגון: "פקוד פקדתי אתכם" (שמות ג טז), דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר: אינן כזכרונות. ולרבי יוסי, נהי נמי דפקדונות הרי הן כזכרונות - וה' פקד את שרה, פקדון דיחיד הוא!⁷ - כיון דאתו רבים מינה - כרבים דמיא.⁸

בראשית רבה נג – שרה לא אבדה את סברה

"וה' פקד את שרה כאשר אמר" ... אמר רבי יודן: לא כאותם שאומרים ולא עושים. אמר רבי ברכיה: "אני ה' דברתי ועשיתני" (יחזקאל יז כד)⁹, והיכן דבר? "למועד אשוב אליך ולשרה בן" – ועשה. ... חזרה שרה ואמרה: מה אני מאבדת סְבָרִי¹⁰ מבוראי? אלא: "ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעיי" (חבקוק ג). אמר לה הקב"ה: את לא אבדת סברך, אף אנא איני מאבד סברך, אלא: "וה' פקד את שרה" ... "אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לוי" (מלכים א ח כד). "אשר שמרת לעבדך" - זה אברהם. "את אשר דברת לוי" – "למועד אשוב אליך". "ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה" – "וה' פקד את שרה". "מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה" (תהלים קיג ט). "מושיבי עקרת הבית" - זו שרה: "ותהי שרי עקרה". "אם הבנים שמחה", שנאמר: "הניקה בנים שרה" ... מלמד שהחזירה הקב"ה לימי נעורתיה.¹¹

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא מב - וה' פקד את שרה

"וה' פקד את שרה" - כך פתח ר' תנחומא: זהו שאמר רוח הקודש ע"י דוד מלך ישראל: "לעולם ה' דברך נצב בשמים" (תהלים קיט ט). צא וראה ופתח את הפתח, כל מה שיש בו בפרשת בחודש השביעי, ואתה משיח מתוכו.¹²

תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפילתה, דאמר מר: בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה" (מסכת ברכות כט ע"א וראו גם מדרש תנחומא וירא סימן א). לחנה ותפילתה הארכנו לדרוש בדברינו [תפילת חנה](#) בראש השנה בשנה האחרת. הפעם פקדנו את שרה. מה למדנו מכל הדרשה הזו? שטעם הקריאה בבראשית פרק א הוא הפקידה והזכרון של אמהות ושרה בראשן. פקידה וזכירה המוציאות מעקרות ללידה וחיים. סדר הקריאה בתורה בשני ימים של ראש השנה, הוא כסדר הפרקים בתורה, פרק כב העקידה – זכירת אברהם ויצחק, מובא כהמשך לפרק כא שהוא פקידת / זכירת שרה.

⁷ גם אם לשיטתך, ר' יוסי, שפקדונות הם כמו זכרונות וראויים להיכלל בפסוקי זכרונות, עדיין הפקידה של שרה היא פקדון של יחיד ועל זה אתה לא חולק שאין פקדון כזה נחשב!

⁸ תשובת ר' יוסי שהפקדון של שרה איננו פקדון יחיד. מפקדון זה נולדה האומה כולה! ראו פירוש רמב"ן על הפסוק וה' פקד את שרה שמתמך על הגמרא שלנו: "ואין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד, כגון: פקוד יפקוד אלהים אתכם (להלן נ כה), פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם (שמות ג טז), ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים (שופטים טו א). אף כאן וה' פקד את שרה, זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר. וכן הלשון בכל העקרות היולדות, ברחל ויזכור אלהים את רחל (להלן ל כב), ובחנה ויזכרה ה' (שמואל א א יט), וכך אמרו פקדונות הרי הן כזכרונות (ראש השנה לב ב). גם אם הפסוק "וה' פקד את שרה" לא זכה להיכנס לעשרה פסוקי זכרונות בנוסח התפילה שבידינו, ראוי היה להיכלל בהם, בוודאי לשיטת ר' יוסי שפקדונות הן זכרונות. הטענה שאי אפשר לכלול את "וה' פקד את שרה" כחלק מפסוקי זכרונות משום שזהו זכרון יחיד אינה עומדת, כי מה שנכון לפסוקי תהלים ותפילת נחמיה, אינו נכון לשרה שהיא אם האומה וזכירת עקרותה ע"י הקב"ה לא הייתה ענין של יחיד אלא של האומה כולה. אם אחרי כל זאת לא זכה הפסוק להיכלל בפסוקי זכרונות, משום שנצחה שיטת ר' יהודה שפקדונות אינם כזכרונות, הוא נקבע בקריאת התורה ליום ראשון של ראש השנה. ראו דברינו בהרחבה בנושא [זכרונות](#) בראש השנה.

⁹ ראו הפסוק המלא ביחזקאל יז כד: "וְיָדְעוּ כָּל עַצֵּי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי ה' הַשְּׂפֹלֵתִי עִץ גִּבְהַתְּי עִץ שְׁפֵל הוֹבִשְׁתִּי עִץ לַח וְהַפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי וְעָשִׂיתִי". אין ספק שהדרשן וקהל שומעיו הכירו והתייחסו בדרשה לפסוק במלואו.

¹⁰ ראו ספרא אחרי מות ט יג: "ושמא תאמר אבד סברי ואבד סכויי? תלמוד לומר אני ה' - אני סברך ואני סכוייך ועלי בטחונך". ראו הערך סְבָר במילונים שהוא תקוה ותוחלת ובה' מ"שבר". שרה לא אבדה סברה שיום אחד תשב על שברה ותלד בן.

¹¹ דרשות רבות נאמרו על הפסוק שלנו "וה' פקד את שרה" אשר הפך סמל להבטחה נצחית של קיום זרעם של אברהם ושרה לדורות. יש כאן זכירה לא פחות חזקה ומרשימה מזכירת העקידה. ראו בראשית רבה פרשה נג במלואה וכן פיסקא מב וה' פקד את שרה בפסיקתא רבתי - כל המדרשים אשר מפליגים בפקידה, זכירה והבטחה החזרה "שוב אשוב אליך כעת חיה" עם כל סמליותם הברורה. ראו למשל המדרש בפסיקתא רבתי שם: "וה' פקד את שרה. יש פקידה לברכה: ויהי מאז הפקיד אותו ויברך ה' את בית המצרי... ויש פקידה של אמנה: ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' (שמות ד לא), ויש פקידה של רוח: יפקוד ה' אלהי הרוחות (במדבר כז טז). ויש פקידה של מניין: אלה הפקודים אשר פקד משה (במדבר א מד) ... יש פקידה של שובע: כי פקד ה' עמו לתת להם לחם (רות א ו). יש פקידה של ישועה: זכרנו ה' ברצון עמך ופקדני בישועתך (תהלים קו ד). יש פקידה של חיים: חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי (איוב י ב). ויש פקידה של ארץ: פקדת הארץ ותשוקקה (תהלים ס י) ... ויש פקידה של בנים: וה' פקד את שרה כאשר אמר".

¹² איך כל הדרשות הנפלאות על "וה' פקד את שרה" נדרשות מהפסוקים בפרשת "בחודש השביעי" שבספר במדבר העוסק בקרבנות החג? כפשוטו, "בחודש השביעי" הוא כותרת שם החג ואילו "וה' פקד את שרה" היא הקריאה בתורה שעליה מצאו הדרשנים כר נרחב לרעות בו. שים לב שזוהי פתיחתא ויש לקרוא את המשך הדרשה שם (שלא הבאנו). אך אפשר גם שקטע זה במדרש זה מוכיח על מיזוג ועירוב קדומים של שתי שיטות הקריאה בחג: "בחודש השביעי" יחד עם "וה' פקד את שרה", אשר גלשו גם למיזוג ועירוב של הדרשות לחג (ומצאו פשרה בקריאה למפטיר). ראו המדרש בו פתחנו.

פסיקתא רבתי פסקא לח - הרנינו¹³

ילמדנו רבינו: אם היתה קטטה בין אדם לחבירו, כיצד מתכפר לו ביום הכפורים? כך שנו רבותינו: "עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבינו לבין חבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו".¹⁴ ואם הלך לרצותו ולא קיבל עליו, מה יעשה? אמר רבי שמואל בר נחמן: יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה ויאמר לפניהם: קטטה הייתה ביני ובין פלוני וביקשתי ממנו לפייסו ולא רצה לקבל, אלא הרי הוא בסרבנו נעניתי לו. מיד הקב"ה רואה שהשפיל עצמו לפניו, והוא מרחם עליו, שנאמר: "ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העייתי" (איוב לג כז), מה כתיב שם? "פדה נפשו מעבור בשחת" (שם שם כח). וכתוב: "ומודה ועוזב ירוחם" (משלי כח יג), אמר ר' יהודה: מודה על מנת לעזוב - ירוחם. רצונך לידע, כל זמן שהיה איוב עומד כנגד חבירו וחבירו כנגדו, הייתה מידת הדין מתוחה... וכשנרצה להם ובקש רחמים עליהם, אותה שעה שב עליו הקב"ה, שנאמר: "וה' שב את שבות איוב" (שם מב ז). אימתי? "בהתפלל בעד רעהו" (שם מב). וכן הוא אומר: "ונתן לך רחמים ורחמך" (דברים יג יח) - אמר רבי יוסי בן דורמסקית: סימן זה יהא בידך, כל זמן שאתה מרחם על חברך המקום מרחם עליך. אברהם מפני שבקש רחמים על אבימלך ונתפלל בעדו, מיד נטל שכרו, שנאמר: "ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו" (בראשית כ יז). ומה שכר נטל? שנפקדה אשתו וילדה לו בן, שנאמר: "וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר" (בראשית כא א).¹⁵

וכבר הרחבנו לדון במדרש הרנינו בגיליון מיוחד. ראו דברינו [מדרש הרנינו](#) בראש השנה.

לשנה טובה תפקדו ותזכרו
לחיים טובים תכתבו ותחתמו
סברכם ותפילותיכם לרצון יעלו
וכל הפצכם ומשאלות לבכם
בשובה ונחת יתמלאו ויתגשמו

מחלקי המים

מים אחרונים 1: התמקדנו בפקידה בכלל ופקידת שרה בפרט, אך יש לזכור שבמרכז פרק כא של ספר בראשית מובא הסיפור הקשה על גירוש ישמעאל ובו בין השאר הפסוק: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנְּעָר וַיִּקְרָא מְלֶאכֶּה אֱלֹהִים אֶל הַגֵּר מִן הַשָּׂמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הַגֵּר אֵל תִּירָאִי כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנְּעָר בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם" - פסוק שאי אפשר שלא לראות בו קשר ליום בו בני אדם נדונים ולתקווה שהקב"ה שומע את קולנו "באשר אנחנו". ראו גמרא ראש השנה טז ע"ב: "אמר רבי יצחק: אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר: כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם". ובירושלמי ראש השנה פרק א הלכה ג: "אמר ר' סימון בשם רבי יהושע בן לוי: אין הקב"ה דן את האדם אלא בשעה שהוא עומד בה. מאי טעמא? [בראשית כא יז] אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם". ההשוואה והחיבור עם עקידת יצחק שנקראת ביום השני מתבקשת מאליה. וזה נושא נכבד שדנו בו טובים מאיתנו ובע"ה נזכה לשוב ולדון בו.

מים אחרונים 2: בהקשר לפעלים פק"ד וזכ"ר אם הם חלופיים או לא (מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי בגמרא ראש השנה לב ע"ב), נראה לומר שבמילה פק"ד יש צליל של סמכותיות (של צד אחד) והיא אולי מזכירה גם את המחויבות להחזיר - פקדון. המילה זכ"ר נשמעת רכה יותר שכולה ממידת הטוב. ולהפך, מי שזוכר, אפשר שלו יש חוב מסוים למי שזוכרים אותו. אולי בגלל זה סבור ר' יהודה, שהלכה כמותו, שפסוקי זכרונות הם רק מהפועל זכ"ר ולא פק"ד.

¹³ מפסקא זו ואילך, החותמת את פסקאות התוכחה והנחמה ופותחת בפסקאות מועדי חודש תשרי, מכיל מדרש פסיקתא רבתי מדרש אחר אשר ידוע בשם מדרש הרנינו. ולגבי הפסקא עצמה, לח, ראו מקבילה (מקור?) בתנחומא (בובר) פרשת וירא סימן ל. ולפי ששני הנוסחים קרובים מאד, נטלנו את הרשות להשלים את האחד, היכן שהנוסח משובש, מרעהו המוגה.

¹⁴ סוף מסכת יומא פרק ח משנה ט

¹⁵ הרי לנו "הפתעה" מכיוון אחר לגמרי. לא הליכה קדימה מפרק כא - הולדת יצחק - אל פרק כב - עקידת יצחק, אלא דווקא אחורה, מפרק כא אל פרק כ הקודם - פרשת אבימלך ושרה. ראו איך המדרש פותח בעבירות שבינו לבין חבירו שאין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו, ומסיים באברהם שהתפלל בעד אבימלך ובזכות תפילה זו נפקדה שרה ותלד לו את יצחק. ומכאן שבין אדם לחברו הוא בין כל יצור אנוש שנברא בצלם אלהים. ראו גם סיום הקריאה בתורה ביום הראשון על הברית שאברהם כרת עם אבימלך.